

Dawid Garstecki

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Wydział Zarządzania, Katedra
Rachunkowości

dawid.garstecki@ue.poznan.pl

PORÓWNYWALNOŚĆ A PRZYDATNOŚĆ SPRAWOZDAŃ FINANSOWYCH. ANALIZA W UJĘCIU METODOLOGII K.R. POPPERA

Streszczenie: Zgodnie z Załoženiami koncepcyjnymi Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej przydatność jest fundamentalną cechą jakościową sprawozdania finansowego, a porównywalność drugorzędną. Jednak sprawozdanie finansowe, aby było przydatne, musi być także porównywalne. Celem artykułu jest analiza zależności między porównywalnością a przydatnością sprawozdania finansowego według metodologii K.R. Poppera.

Słowa kluczowe: porównywalność i przydatność sprawozdania finansowego, metodologia K.R. Poppera, sprawozdawczość finansowa.

Klasyfikacja JEL: M40, M41.

THE COMPARABILITY AND USEFULNESS OF FINANCIAL STATEMENTS. AN ANALYSIS FROM THE PERSPECTIVE OF K.R. POPPER'S METHODOLOGY

Abstract: According to the Conceptual Framework of International Financial Reporting Standards, usefulness is a fundamental qualitative feature of financial statements, and comparability is a secondary one. In order for a financial statement to be useful, it must also be comparable. The purpose of this article is to analyse the correlation between the comparability and usefulness of financial statements using K.R. Popper's methodology.

Keywords: comparability and usefulness of financial statements, K.R. Popper's methodology, financial reporting.

Wstęp

Zgodnie z założeniami koncepcyjnymi MSSF przydatność, wraz z wiernym odzwierciedleniem, jest fundamentalną cechą jakościową sprawozdania finansowego [Samelak 2013, s. 83]. Zrezygnowanie z porównywalności na korzyść przydatności ma w swojej istocie zwiększyć potencjał sprawozdania finansowego do dokonania na jego podstawie oceny przyszłych przepływów pieniężnych jednostki. Ukierunkowanie sprawozdania finansowego jako źródła informacji prospektywnej i przydatnej przede wszystkim jednej grupie odbiorców – inwestorom – skłania do podjęcia rozważań na temat relacji między porównywalnością i przydatnością sprawozdania finansowego. Jeśli bowiem porównywalność sprawozdań finansowych nie stanowi fundamentalnej cechy jakościowej sprawozdania finansowego, to brak lub ograniczona porównywalność sprawozdań finansowych musi także skutkować ograniczoną ich przydatnością.

Zdaniem K.R. Poppera, „nauka [...] to nie tylko użyteczne narzędzie. Chociaż nie może osiągnąć ani prawdy, ani prawdopodobieństwa, dążenie do wiedzy i poszukiwanie prawdy wciąż pozostają najważniejszymi pobudkami odkrycia naukowego” [Popper 2002, s. 277]. Odnosząc się do powyższego cytatu z K.R. Poppera, celem głównym artykułu jest próba określenia zależności między porównywalnością a przydatnością sprawozdania finansowego zgodnie z metodologią K.R. Poppera na podstawie wnioskowania falsyfikującego. Osiągnięcie celu głównego wspomaga osiągnięcie dwóch celów szczegółowych – analiza cech jakościowych sprawozdania finansowego oraz przedstawienie wybranych aspektów metodologii K.R. Poppera.

Postawione cele szczegółowe oraz cel główny determinują wybór metod badawczych. W artykule wykorzystano dwie metody badawcze – metodę historyczną (obejmującą wszystkie jej etapy: heurystykę, hermeneutykę oraz syntezę) oraz metodę dedukcji (której szczególnym przypadkiem jest metoda aprioryczna).

1. Cechy jakościowe sprawozdania finansowego ogólnego przeznaczenia

Rachunkowość rozumiana jako „uniwersalny system informacyjny” wymaga, aby w sprawozdaniu finansowym ogólnego przeznaczenia informacje odznaczały się określonymi cechami jakościowymi. Tylko informacje o odpowiedniej jakości są przydatne i gwarantują użyteczność takiego sprawozdania. Polskie prawo bilansowe nie wymienia, jakie cechy jakościowe powinno

mieć sprawozdanie finansowe, takie wytyczne zawierają założenia koncepcyjne sprawozdawczości finansowej Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej¹. Zgodnie z założeniami koncepcyjnymi cechy jakościowe sprawozdania finansowego to „właściwości, które sprawiają, że informacje w nich zawarte są użyteczne dla użytkowników” [Gos, Hońko i Szczypa 2010, s. 19].

Zgodnie z Załoženiami koncepcyjnymi Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej, aby sprawozdanie finansowe ogólnego przeznaczenia cechowało się użytecznymi informacjami finansowymi, powinno charakteryzować się dwiema podstawowymi cechami jakościowymi – musi być przydatne oraz wiernie odzwierciedlać sytuację finansową i majątkową podmiotu [Samelak 2013, s. 83]. Obecnie przydatność sprawozdania finansowego w procesie podejmowania decyzji gospodarczych oraz wierna prezentacja operacji gospodarczych w sprawozdaniu finansowym to fundamentalne cechy sprawozdania finansowego ogólnego przeznaczenia². Zdaniem J. Błażyńskiej, „w nowych założeniach koncepcyjnych sprawozdanie finansowe jest zorientowane na możliwość dokonania oceny przyszłych perspektyw przepływów pieniężnych jednostki” [Błażyńska 2012, s. 14]. Predylekcja regulatora w kierunku dwóch cech jakościowych sprawozdania finansowego ogólnego przeznaczenia – przydatności oraz wiernej prezentacji – w sposób jasny pozycjonuje sprawozdawczość finansową jako jedno z najważniejszych źródeł informacji ekonomicznej podmiotu gospodarczego ukierunkowanej *ex ante*.

Wierna prezentacja oznacza ujawnienie w sprawozdaniu finansowym informacji kompletnych, neutralnych i niezawierających błędu [Samelak 2013, s. 83]. Przestrzeganie tej cechy jakościowej sprawia, że sprawozdanie finansowe ogólnego przeznaczenia zawiera informacje, które odzwierciedlają prawdziwy i wierny obraz sytuacji finansowej i majątkowej podmiotu gospodarczego. Ustawa o rachunkowości nakłada na podmiot gospodarczy zobligowany do sporządzania sprawozdania finansowego ogólnego przeznaczenia szereg wymogów, odnoszących się do zasad wyceny poszczególnych

¹ Oprócz cech jakościowych istnieją także inne czynniki wpływające na to, że sprawozdanie finansowe dostarcza przydatnych i rzetelnych informacji o sytuacji finansowej i majątkowej jednostki gospodarczej. Zalicza się do nich przede wszystkim zasady sporządzania sprawozdań finansowych określone w ustawie o rachunkowości – Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 19 listopada 1994 r., nr 121 poz. 591; tekst jedn. Dz.U. z 2009 r., nr 152, poz. 1223 ze zm.); w skrócie UoR.

² W dalszej części opracowania pojęcia „sprawozdanie finansowe” oraz „sprawozdanie finansowe ogólnego przeznaczenia” będą stosowane zamiennie.

składników sprawozdania finansowego, terminów jego sporządzania, badania i publikowania a także nakłada obowiązek w zakresie stopnia szczegółowości i formy ujawnień informacji w sprawozdaniu finansowym. Jedną z przesłanek zapewniających realizację powyższych są kary za nieprzestrzeganie zapisów ustawy, w tym kara grzywny, ograniczenia lub pozbawienia wolności [Ustawa z dnia 29 września 1994 r., art. 77–79].

Przez przydatność sprawozdań finansowych rozumie się ich [Gos, Hońko i Szczypa 2010, s. 20]:

- funkcję potwierdzającą,
- funkcję prognostyczną.

Dzięki informacjom zawartym w sprawozdaniach finansowych poszczególni interesariusze mogą nie tylko ocenić efektywność gospodarowania podmiotu (funkcja potwierdzająca), ale także podejmować decyzje na podstawie sprawozdań finansowych *ex post*, sprawozdań *pro forma* (funkcja prognostyczna).

Jednym z problemów podejmowanych w literaturze jest niewystarczająca szczegółowość poszczególnych pozycji sprawozdania finansowego. Uważa się, że zbyt mała szczegółowość prezentowanych danych może zmniejszać przydatność sprawozdania finansowego [Micherda 2012, s. 28]. Wydaje się jednak, że należy rozgraniczyć pojęcia przydatności i użyteczności, gdzie przydatność stanowi zdanie o mniejszym stopniu uniwersalności niż użyteczność³. Jeśli przez przydatność rozumieć zdolność „informacji do oddziaływania na zmianę decyzji podejmowanych przez użytkowników” [Gierusz i Gawrońska 2012, s. 32], wówczas należy uznać niedostateczną szczegółowość sprawozdania finansowego za istotną przyczynę zmniejszającą jego przydatność i w konsekwencji użyteczność. Jeśli w sprawozdaniu finansowym ujawniane informacje nie są odpowiednio szczegółowe, wówczas prawdopodobne jest, że takie sprawozdanie nie zostanie wykorzystane w procesie podejmowania decyzji lub zostanie podjęta błędna decyzja. Potwierdzeniem tego jest stanowisko J. Samelaka o potrzebie rozszerzenia zakresu informacji, w tym o informacje związane z ryzykiem⁴ [Samelak 2011, s. 156].

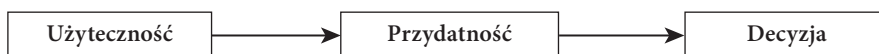
Podobnego zdania jest K. Stępień, według którego obecne sprawozdanie finansowe charakteryzuje się „niewystarczającą szczegółowością prezentowanych danych, co w sposób istotny ogranicza użyteczność sprawozdań

³ Przez „zdanie” autor przyjmuje wyjaśnienie zaprezentowane przez K.R. Poppera, o czym dalej w artykule.

⁴ Podobne stanowiska prezentują inni autorzy, na przykład [Karmańska 2009, s. 322–347; Garstecki 2011, s. 44].

w procesie podejmowania decyzji” [Stępień 2012, s. 124]. Cytowany autor twierdzi, że zbyt mała szczegółowość sprawozdania finansowego powoduje, że staje się ono nieużyteczne. Jeśli rozumieć użyteczność jako zdolność do zaspokajania potrzeb [Pęciak 2011, s. 89], może się okazać, że sprawozdanie finansowe nie jest pierwszoplanowym źródłem informacji dla poszczególnych interesariuszy (zwłaszcza inwestorów).

Na podstawie powyższych treści dotyczących użyteczności i przydatności możliwe jest określenie zależności między użytecznością a przydatnością sprawozdania finansowego. Aby sprawozdanie finansowe było użyteczne, musi zawierać informacje, których oczekują interesariusze. Z kolei sprawozdanie finansowe może być przydatne tylko wtedy, gdy będzie zawierało informacje o odpowiednim stopniu szczegółowości i rzetelności. Dopiero wówczas może stanowić podstawę do podjęcia decyzji przez obiorcę sprawozdania finansowego. Powyższą zależność obrazuje rysunek 1:

Rysunek 1. Zależność między użytecznością a przydatnością sprawozdania finansowego

Jak trafnie dostrzega J. Błażyńska – „zrezygnowano z porównywalności na rzecz przydatności” [Błażyńska 2012, s. 16]. Jednak, zdaniem autora artykułu, rezygnacja z porównywalności może w skrajnych przypadkach równać się rezygnacji z przydatności na gruncie wnioskowania fałszyfikującego opisanego przez K.R. Poppera. Innymi słowy, jeśli sprawozdanie finansowe nie będzie porównywalne, nie będzie także przydatne. Zagadnieniu wnioskowania fałszyfikującego poświęcono kolejną część opracowania.

2. Wybrane aspekty metodologii nauki K.R. Poppera

K.R. Popper powołując się na H. Reichenbacha uznał, że nauka nie może nigdy dotrzeć do prawdy lub fałszu, jej twierdzenia mogą jedynie osiągnąć nieskończenie wiele stopni prawdopodobieństwa, których nieosiągalną górną i dolną granicę stanowią prawda i fałsz [Popper 2002, s. 23]. Zdaniem K.R. Poppera, nauka stawia następujące pytania [Popper 2002, s. 25]:

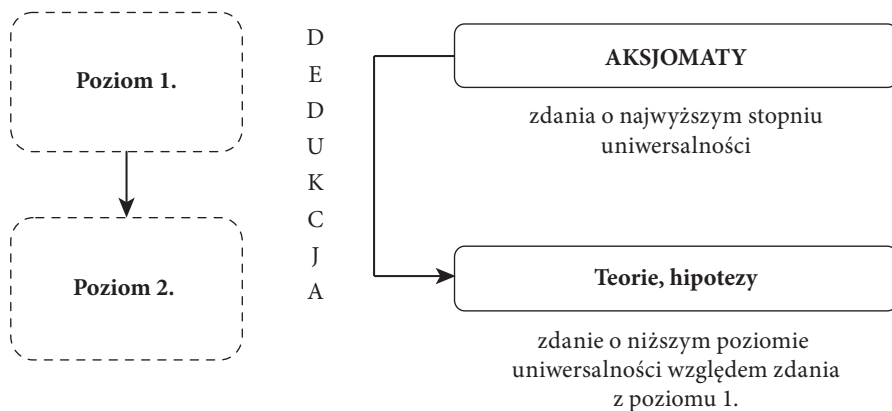
- Czy twierdzenie można uzasadnić? Jeżeli tak, to w jaki sposób?
- Czy jest ono sprawdzalne?
- Czy jest logicznie zależne od pewnych twierdzeń? A może stoi z nimi w sprzeczności?”

Bodaj największym wkładem K.R. Poppera w metodologię nauk jest sformułowanie „żywotności” hipotezy przez jej opieranie się falsyfikacji. Jego zdaniem, „dopóki teoria wychodzi zwycięsko z drobiazgowych, surowych testów i dopóki – za sprawą postępu nauki – inna teoria nie zajmie jej miejsca, dopóty możemy stwierdzić, że »wykazała się żywotnością« lub że została potwierdzona przez dotychczasowe doświadczenie” [Popper 2002, s. 27].

Niniejszy artykuł nie zdaje sprawy szczegółowo z metodologii K.R. Poppera, jednak dla osiągnięcia celu głównego opracowania należy krótko przedstawić jeden z obszarów jego metodologii, którym jest wnioskowanie falsyfikujące.

Zdaniem K.R. Poppera, w obrębie systemu teoretycznego (np. teorii lub paradygmatu) wyróżnia się zdania znajdujące się na rozmaitych poziomach uniwersalności [Popper 2002, s. 69]. Innymi słowy, każdy konstrukt teoretyczny składa się z określonej liczby poziomów, od najbardziej ogólnych do najbardziej szczegółowych.

Najwyższy poziom uniwersalności stanowią zdania będące aksjomatami. Zatem aksjomaty to zdania najwyższego rzędu. Zgodnie z ogólną metodologią nauk aksjomat to zdanie, z którego da się wyprowadzić wszystkie pozostałe tezy [Hajduk 2011, s. 79]. Z aksjomatów w sposób pośredni lub bezpośredni mogą zostać wywiedzione pozostałe tezy, czyli zdania niższego rzędu. Zgodnie z tym K.R. Popper pisze, że z aksjomatów można wydedukować „zdania niższych poziomów” [Popper 2002, s. 69]. Poziomy uniwersalności według K.R. Poppera przedstawiono na rysunku 2.

Rysunek 2. Poziomy uniwersalności według K.R. Poppera

Źródło: Na podstawie [Popper 2002]

Wymaga podkreślenia predylekcja zdań na wyższym poziomie uniwersalności – w stosunku do zdań niższego poziomu (dedukowalnych ze zdań wyższego poziomu) – hipotez. Hipotezy te mogą zostać sfalsyfikowane za pomocą falsyfikacji zdań mniej uniwersalnych [Popper 2002, s. 69]. To znaczy, że jeśli zdanie o niższym poziomie uniwersalności, czyli wydedukowane ze zdania wyższego poziomu, zostanie sfalsyfikowane, sfalsyfikowane zostanie także zdanie o wyższym poziomie uniwersalności. W skrajnym przypadku falsyfikacja zdania o niskim poziomie uniwersalności skutkować może falsyfikacją całego konstruktu teoretycznego (teorii, paradygmatu, zbioru zasad itd.). Kwestię wnioskowania falsyfikującego K.R. Popper przedstawia według *modus tollens* logiki klasycznej na następującym przykładzie [Popper 2002, s. 70]:

$$((t \rightarrow p) \cdot \bar{p}) \rightarrow \bar{t}$$

p jest zdaniem wydedukowanym (wnioskiem) z systemu zdań t . Jeśli zatem „ p jest dedukowalne z t oraz p jest fałszywe, to t również jest fałszywe”.

K.R. Popper wnioskowanie falsyfikujące oparł na tradycyjnej regule logiki. Wnioskowanie falsyfikujące można także odnieść do zbadania relacji między porównywalnością a przydatnością sprawozdania finansowego, co przedstawiono w dalszej części opracowania.

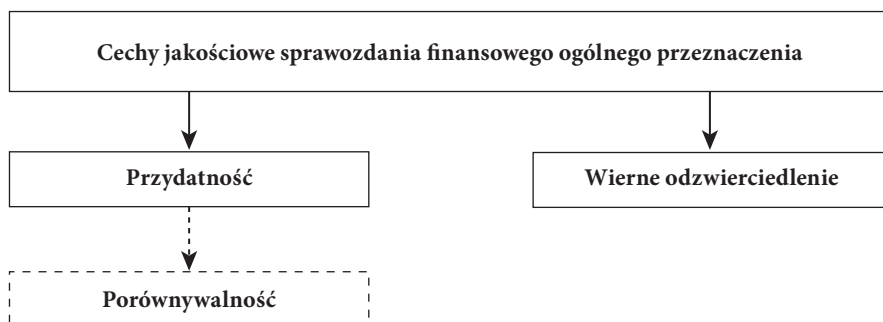
3. Porównywalność a przydatność sprawozdań finansowych w kontekście wnioskowania falsyfikującego K.R. Poppera

Założenia koncepcyjne MSSF na pierwszy plan wysuwają dwie fundamentalne cechy jakościowe sprawozdania finansowego ogólnego przeznaczenia [Samelak 2013, s. 83]:

- przydatność,
- wierne odzwierciedlenie.

Istotą przesunięcia akcentu na przydatność i wierne odzwierciedlenie jest próba zapewnienia tego, aby sprawozdanie finansowe ogólnego przeznaczenia odgrywało główną rolę jako źródło informacji o sytuacji finansowej i majątkowej podmiotu gospodarczego, a w ślad za tym stanowiło podstawę do podjęcia określonej decyzji gospodarczej. Jednakże – ponownie cytując J. Błażyńską – „zrezygnowano z porównywalności na rzecz przydatności” [Błażyńska 2012, s. 16].

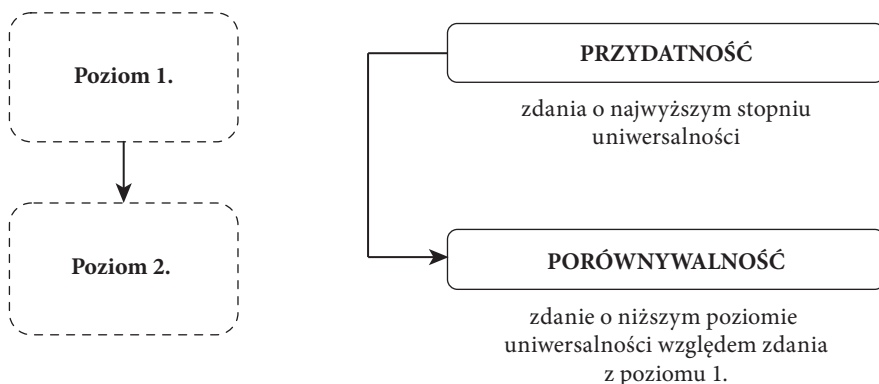
Zgodnie z rysunkiem 3 założenia koncepcyjne klasyfikują porównywalność sprawozdań finansowych jako cechę jakościową niższego rzędu aniżeli

Rysunek 3. Cechy jakościowe sprawozdania finansowego ogólnego przeznaczenia

Źródło: Na podstawie MSSF

przydatność, co zgodnie z metodologią K.R. Poppera oznacza, że porównywalność jest zdaniem o niższym poziomie uniwersalności niż przydatność. Można to przedstawić następująco:

Rysunek 4. Przydatność i porównywalność według poziomów uniwersalności K.R. Poppera

Wydaje się jednak, że brak porównywalności albo przynajmniej niedostateczna porównywalność sprawozdań finansowych może wpływać na zmniejszenie przydatności sprawozdania finansowego ogólnego przeznaczenia.

Wedle *modus tollens* logiki klasycznej falsyfikacja porównywalności może prowadzić do falsyfikacji zdania o wyższym poziomie uniwersalności, czyli przydatności. Jeśli przydatność oznaczyć przez pr , a porównywalność przez po , wówczas zapis będzie następujący:

$$((pr \rightarrow po) \cdot \overline{po}) \rightarrow \overline{pr}$$

Współcześnie wielu autorów podkreśla ograniczenie porównywalności sprawozdań finansowych w niektórych obszarach, wymieniając dwie główne tego przyczyny:

- 1) przechodzenie rachunkowości od reguł do zasad,
- 2) zwiększenie zakresu wykorzystania wartości godziwej jako miernika wyceny.

Współcześnie rachunkowość kształtują dwie światowe instytucje – IASB oraz FASB (ze wskazaniem na IASB). W szczególności dotyczy to szeroko pojętego kształtowania ogólnych zasad rachunkowości przez te instytucje i wydawanych przez nie standardów rachunkowości. Skutkiem tych działań jest obserwowany proces przechodzenia rachunkowości od reguł (tzw. *rules-based accounting*) do zasad (*principles-based accounting*).

Podjęcie określane jako *rules-based accounting* oparte jest na regułach, czyli jako sytuację, w której istnieje kilka możliwych rozwiązań, lecz prawo stanowi, jakie dokładnie należy wybrać w określonej sytuacji. Z kolei podjęcie *principles-based accounting* wpisuje się w rosnący subiektywizm w rachunkowości, ponieważ nie wyznacza konkretnego rozwiązania, lecz zbiór możliwych rozwiązań. Jest to podjęcie oparte na zasadach.

Podjęcie oparte na zasadach zyskało poparcie „wielkiej czwórki audytu” oraz SEC, ponieważ z założenia miało [Stuebs Jr. i Thomas 2011, s. 48]:

- zwiększyć porównywalność sprawozdań finansowych,
- zmniejszyć koszt kapitału oraz poprawić efektywność alokacji kapitału,
- zwiększyć konkurencyjność firm amerykańskich oraz rynków kapitałowych,
- zredukować skomplikowane procedury w rachunkowości oraz ryzyko popełniania błędów,
- zwiększyć efektywność dla audytorów, inwestorów i innych grup.

W rzeczywistości rozróżnienie tych dwóch typów podjęcia jest problematyczne, ponieważ oba spełniają te same funkcje – prowadzą (z założenia) do właściwego pomiaru i ujęcia zmierzonego obiektu w sprawozdaniu finansowym, a nadrzędnym celem obu jest dostarczenie przydatnej informacji o sytuacji finansowej i majątkowej podmiotu gospodarczego. Podstawową różnicą między tymi typami podjęcia jest to, że w podjęciu *rules-based* jednostka wie, co „trzeba zrobić”, a w podjęciu *principles-based* decyduje, „co powinno się zrobić” [Stuebs Jr. i Thomas 2011, s. 50]. Podjęcie *principles-based* jest bardziej niedookreślone niż podjęcie oparte na regułach.

Istotna różnica dotyczy tego, jak dane podjęcie wpływa na sprawozdanie finansowe. Standardy oparte na zasadach są bardziej ogólne i mają mniej wyjątków oraz wskazówek w zakresie aplikacji standardów [Stuebs Jr. i Thomas 2011, s. 50]. Z kolei standardy oparte na regułach są bardziej szczegółowe,

mają więcej wskazówek i interpretacji. Można zatem stwierdzić, że podejście *principles-based* w większym stopniu oparte jest na subiektywnym osądzie jednostki, co można uznać za „przeniesienie” odpowiedzialności z regulatora na podmiot stosujący standard – podmiot gospodarczy.

Proces przechodzenia rachunkowości od reguł do zasad powoduje, że zakres i obszar porównywalności sprawozdań finansowych w niektórych obszarach informacyjnych sprawozdania finansowego ulega zmniejszeniu.

Kształtowanie standardów rachunkowości opartych na zasadach to pozostawienie jednostkom wyboru między innymi w zakresie metody wyceny danego obiektu. Jednostka może wybrać sposób wyceny danego obiektu, ogólnie rzecz ujmując, wybiera między modelem wartości godziwej a kosztem historycznym. W przypadku gdy jednostka w sposób ciągły (zasada ciągłości) stosuje przyjęte metody wyceny – na przykład wartość godziwą dla akcji krótkoterminowych – wówczas realizowana jest porównywalność w czasie.

Jednak pozostawienie jednostkom wyboru w zakresie metod wyceny instrumentów finansowych powoduje, że ten sam obiekt wyceny może mieć różną wartość, w zależności od przyjętej metody wyceny w polityce rachunkowości. Według J. Samelaka „może to prowadzić również do nieporównywalności sprawozdań finansowych między podmiotami gospodarczymi” [Samelak 2013, s. 109]. Na przykładzie akcji krótkoterminowych – wzrost ich wartości powyżej ceny nabycia skutkuje:

- w modelu wartości godziwej ujściem niezrealizowanych przychodów i ujawnieniem w bilansie akcji w wartości zaktualizowanej do ceny rynkowej lub inaczej określonej wartości godziwej;
- w modelu kosztu historycznego ujawnieniem w bilansie akcji w cenie nabycia, czyli bez aktualizacji do wartości rynkowej lub inaczej ustalonej wartości godziwej.

Powyższe treści uprawniają do stwierdzenia, że proces przechodzenia rachunkowości od reguł do zasad może w niektórych obszarach informacyjnych sprawozdania finansowego zmniejszać porównywalność sprawozdań finansowych, przede wszystkim w przestrzeni. Można także postawić pytanie, czy standardy rachunkowości oparte na zasadach stanowią *carte blanche* dla (nie)rzetelnego prezentowania informacji w sprawozdaniu finansowym.

Drugą przyczyną wpływającą na zmniejszenie porównywalności sprawozdań finansowych jest zwiększenie zakresu wykorzystania wartości godziwej jako miernika wyceny w rachunkowości. Miernik ten posiada – jak wszystko – zalety i wady. Do zalet wartości godziwej jako miernika wyceny w rachunkowości J. Gierusz zalicza: lepsze odwzorowanie zdolności podmiotu do generowania przepływów pieniężnych – orientacja na przyszłość, urealnienie

kosztów, elastyczność rozwiązań – ułatwienie podjęcia optymalnej decyzji, zbliżenie wartości księgowej do rynkowej, zwiększenie przydatności informacyjnej sprawozdania finansowego dla niektórych grup odbiorców – przede wszystkim inwestorów [Gierusz 2011, s. 117–118]. Z wymienionych przez przytoczonego autora zalet wartości godziwej jednoznacznie wynika, że wycena w wartości godziwej zaspokaja potrzeby informacyjne przede wszystkim jednej grupy interesariuszy – inwestorów.

Powszechnie jako główną wadę wyceny w wartości godziwej zalicza się związany z jej szacowaniem subiektywizm [Błażyńska 2011, s. 31; Surdykowska 2012, s. 109; Kutera i Surdykowska 2009, s. 93, 155; Grabiński 2010, s. 36, Gierusz 2011, s. 118].

Wzrost znaczenia wyceny w wartości godziwej wynika z zewnętrznych przemian gospodarczych, co przedstawiła M. Kutera, pisząc, że „tempo zmian gospodarczych na świecie oraz postępująca globalizacja spowodowały, że kategoria kosztu historycznego straciła swoją wartość informacyjną” [Kutera i Surdykowska 2009, s. 151]. Według cytowanej autorki główną przyczyną, dla której wartość godziwa jako miernik wyceny zyskała na znaczeniu, było przedstawienie bardziej rzeczywistych – rynkowych – wartości składników bilansu. Jednakże to, co stanowi zaletę wyceny w wartości rynkowej – zbliżenie jej do ceny rynkowej – jest także jej wadą, ponieważ „przy jej zastosowaniu główną rolę odgrywają bowiem szacunki, które stały się „zmorą” współczesnego systemu rachunkowości. One również w dużym stopniu wpłynęły na aktualny kryzys finansowy” [Kutera i Surdykowska 2009, s. 151].

Niektórzy autorzy postulują ograniczenie zastosowania wartości godziwej jako miernika wyceny w rachunkowości. Zdaniem R.J. Chambersa, rachunkowość powinna ograniczać się jedynie do pomiaru wartości (kategorii kosztu historycznego), a nie do wyceny – „za niedopuszczalne uważa mieszanie w rachunkowości wyceny i pomiaru, gdyż jego zdaniem nie można do informacji księgowej włączać subiektywnych oczekiwań dotyczących przyszłości. Informacja skonstruowana na bazie weryfikowalnych informacji z przeszłości ma poza tym istotne znaczenie dla przyszłości” [Grabiński 2010, s. 36].

Zastosowanie wartości godziwej do wyceny bilansowej wymaga pozyskania danych wejściowych, czyli wyceny na innym gruncie niż wycena bilansowa. Według M. Frendzla wycena ta jest subiektywna ze względu na dwa podstawowe źródła niepewności [Frendzel 2011, s. 93]:

- niepewność oszacowania,
- nieokreśloność ekonomiczną.

Niepewność oszacowania wiąże się z wymogiem przyjęcia pewnych założeń, wyboru danych i technik wyceny. W związku z tym niepewność wyceny

w wartości godziwej w rachunkowości jest w dużej mierze następstwem przyjętego modelu wyceny w finansach oraz wynika z edukacji i kompetencji księgowych. Według J. Boylesa księgowi nie posiadają odpowiednich kwalifikacji, aby samodzielnie dokonać oszacowania wartości godziwej danego obiektu wyceny, polegają więc na wartościach otrzymanych za pomocą różnych modeli wyceny dokonanych przez inne jednostki lub komórki w przedsiębiorstwie [Boyles 2008, s. 30]. Właśnie dlatego „jeden obiekt może mieć kilka, poprawnie ustalonych wartości godziwych, zależnych od subiektywnie przyjętych założeń” [Gierusz 2011, s. 118].

Drugie źródło nieokreśloności wynika z braku możliwości „jednoznacznego określenia (lub brak możliwości określenia na wystarczającym poziomie) cech determinujących wartość danego zjawiska ekonomicznego, które podlega wycenie” [Frendzel 2011, s. 94].

Istotne z punktu widzenia wpływu wyceny w wartości godziwej na porównywalność sprawozdań finansowych jest przybliżenie poziomów szacowania wartości godziwej. Wartość godziwa może zostać oszacowana na jednym z trzech poziomów.

Poziom pierwszy to pozyskanie informacji o wartości danego obiektu wyceny z aktywnego rynku. Jeśli niemożliwe jest uzyskanie informacji z aktywnego rynku (np. zaprzestanie notowań), należy przejść do drugiego poziomu, czyli wziąć pod uwagę [Lefebvre, Simonova i Scarlat 2009, s. 10]:

- cenę podobnego obiektu wyceny na aktywnym rynku lub cenę identycznego obiektu wyceny na innym rynku;
- tzw. *mark-to-model valuation*, opierając się na takich danych wejściowych, jak krzywe zysków, stopy procentowe czy stopień korelacji.

Wycena na poziomie trzecim ma zastosowanie wówczas, gdy obiekt wyceny nie jest notowany na aktywnym rynku i nie ma obiektu o podobnych właściwościach notowanego na aktywnym rynku. Wartość takiego obiektu wyceny wyznacza się wyłącznie za pomocą *mark-to-model valuation*. Poziom trzeci charakteryzuje się największym stopniem subiektywizmu – opiera się głównie na subiektywnych założeniach określonego podmiotu gospodarczego.

Zdaniem części autorów, subiektywizm wyceny towarzyszący poziomom drugiemu i trzeciemu obniża wiarygodność informacji zawartych w sprawozdaniu finansowym. Zdaniem O. Budzińskiej, „wykorzystanie danych z poziomu pierwszego na ogół nie budzi kontrowersji. Kolejne poziomy cechują się jednak coraz większym subiektywizmem, w związku z czym powstaje obawa o wiarygodność informacji uzyskanych z ich wykorzystaniem” [Budzińska 2012, s. 135]. Z kolei według raportu Międzynarodowego Funduszu Walutowego z 2008 roku większość amerykańskich oraz europejskich instytucji finansowych opierała się na metodach wyceny z poziomu drugiego, uznając

je za bardzo elastyczne [International Monetary Fund 2008, s. 111]. Z przedstawionych w raporcie danych wynika, że średnio 70% posiadanych aktywów i zobowiązań było wycenianych z poziomu drugiego.

Przytoczone liczne treści uprawniają do stwierdzenia, że wycena w wartości godziwej może w niektórych obszarach informacyjnych sprawozdania finansowego zmniejszać porównywalność sprawozdań finansowych.

Na podstawie powyższych akapitów można stwierdzić, że porównywalność sprawozdań finansowych nie jest w pełni realizowana wskutek:

- procesu przechodzenia rachunkowości od reguł do zasad,
- zwiększenia zakresu wykorzystania wartości godziwej jako miernika wyceny w rachunkowości.

Jeśli za podstawę analizy przyjąć metodologię K.R. Poppera, to za pomocą wnioskowania falsyfikującego można stwierdzić, że falsyfikacja zdania o niższym poziomie uniwersalności (porównywalności) może prowadzić do falsyfikacji zdania o wyższym poziomie uniwersalności (przydatności). Matematycznie jest to prawidłowe. Jednak porównywalność sprawozdań finansowych nie jest zupełnie niemożliwa, nie można zatem mówić o ekstrapolacji falsyfikacji na przydatność sprawozdań finansowych. Jednak wyzwaniem przed instytucjami stanowiącymi standardy rachunkowości – zdaniem autora opracowania – jest zapewnienie zwiększenia porównywalności sprawozdań finansowych. Im porównywalność – jako zdanie wydedukowane z przydatności według metodologii K.R. Poppera – będzie dłużej opierać się falsyfikacji, tym mocniejsza będzie przydatność, jako fundamentalna cecha jakościowa sprawozdania finansowego. Symptomatyczne jest tutaj stanowisko S. Sundera, którego zdaniem jednym z ważniejszych zadań stawianych organizacjom kształtującym rachunkowość w skali globalnej jest minimalizowanie nieprzydatnych reguł, a kształtowanie wysoce przydatnych zasad odpowiadających realiom współczesnej gospodarki, której immanentnymi cechami są zmienność i predylekcja ku innowacyjności [Sunder 2002].

Zakończenie

Pozycjonowanie przydatności jako fundamentalnej cechy jakościowej sprawozdania finansowego uzasadniają oczekiwania różnych grup interesariuszy, którzy oczekują aby sprawozdanie finansowe zawierało informacje, na podstawie których możliwa będzie ocena przyszłych przepływów pieniężnych jednostki. Niewątpliwie zwiększenie perspektywnego ukierunkowania sprawozdania finansowego jest zjawiskiem pozytywnym i pełni

funkcję potwierdzającą oraz prognostyczną sprawozdania finansowego. Jednak w literaturze pojawiają się rozważania na temat niedostatecznej użyteczności i przydatności sprawozdania finansowego.

Niektórzy autorzy uważają, że zbyt mała szczegółowość prezentowanych danych może zmniejszać przydatność sprawozdania finansowego [Micherda 2012, s. 28], inni zaś piszą o jego ograniczonej użyteczności [Stępień 2012, s. 124]. Jeśli przez użyteczność rozumieć zdolność do zaspokajania potrzeb [Pęciak 2011, s. 89], a przez przydatność – zdolność informacji do wpływania na zmianę decyzji podejmowanych przez użytkowników [Gierusz i Gawrońska 2012, s. 32], wówczas należy przydatność uznać za cechę wynikającą z użyteczności.

Sprawozdanie finansowe, aby było przydatne, musi być także porównywalne. Rezygnacja z porównywalności – jako fundamentalnej cechy jakościowej sprawozdania finansowego – może w niektórych przypadkach równać się rezygnacji z przydatności na gruncie wnioskowania falsyfikującego opisanego przez K.R. Poppera.

Zgodnie z metodologią K.R. Poppera przydatność sprawozdania finansowego określono jako zdanie o wyższym stopniu uniwersalności niż porównywalność. Zatem na gruncie przyjętej metodologii – wnioskowania falsyfikującego – falsyfikacja porównywalności (jako zdania wydedukowanego z przydatności) może prowadzić do falsyfikacji przydatności.

W toku przeprowadzonych rozważań ustalono, że współcześnie porównywalność sprawozdań finansowych jest ograniczona w niektórych obszarach informacyjnych, na co wpływ mają dwa procesy:

- przechodzenie rachunkowości od reguł do zasad,
- zwiększenie zakresu wykorzystania wartości godziwej jako miernika wyceny.

Przy wnioskowaniu falsyfikującym stwierdzono, że falsyfikacja zdania o niższym poziomie uniwersalności (porównywalności) może prowadzić do falsyfikacji zdania o wyższym poziomie uniwersalności (przydatności). O ile jednak matematycznie (precyzyjniej – logicznie) jest to prawidłowe, o tyle jednak porównywalność sprawozdań finansowych nie jest zupełnie niemożliwa i nie można zatem mówić o ekstrapolacji falsyfikacji na przydatność sprawozdań finansowych.

Zdaniem autora opracowania, wyzwaniem przed instytucjami ustanawiającymi standardy rachunkowości jest zapewnienie zwiększenia porównywalności sprawozdań finansowych. Im porównywalność – jako zdanie wydedukowane z przydatności według metodologii K.R. Poppera – będzie dłużej opierać się falsyfikacji, tym mocniejsza będzie przydatność, jako fundamentalna cecha jakościowa sprawozdania finansowego.

Bibliografia

- Błażyńska, J., 2012, *Standaryzacja zasad rachunkowości finansowej a perspektywy rozwoju rachunkowości*, w: Gabrusewicz, W., Samelak, J. (red.), *Obszary badawcze współczesnej rachunkowości*, Zeszyty Naukowe, nr 233, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań.
- Błażyńska, J., 2011, *Dylematy wyceny we współczesnej rachunkowości*, w: Gabrusewicz, W., Samelak, J. (red.), *Kierunki zmian we współczesnej rachunkowości*, Zeszyty Naukowe, nr 191, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań.
- Boyles, J., 2008, *Fair Value Accounting: are You Ready?*, Strategic Finance, vol. 90, iss. 2.
- Budzińska, O., 2012, *Metodologiczne problemy wyznaczania wartości godziwej*, w: Buk, H., Kostur, A. (red.), *Za i przeciw wartości godziwej w rachunkowości. Problemy stosowania i wykorzystania wartości godziwej*, Studia Ekonomiczne, Zeszyty Naukowe Wydziałowe, nr 125, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Katowice.
- Frendzel, M., 2011, *Przydatność informacyjna wartości godziwej jako podstawy pomiaru w rachunkowości i ograniczenia jej stosowania w praktyce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Garstecki, J., 2008, *Problem wyceny i ewidencji instrumentów pochodnych w warunkach zmienności rynków finansowych*, w: Gabrusewicz, W., Samelak, J. (red.), *Zeszyty Naukowe*, nr 191, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań.
- Gierusz, J., Gawrońska, J., 2012, *Ewolucja pojęcia wyniku finansowego a pomiar jego jakości*, Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości, t. 66 (122), Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Rada Naukowa, Warszawa.
- Gierusz, J., 2011, *Koszt historyczny czy wartość godziwa – dylematy wyceny w rachunkowości*, Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości, t. 62 (118), Warszawa.
- Gos, W., Hońko, S., Szczypa, P., 2010, *ABC sprawozdań finansowych. Jak je czytać, interpretować i analizować*, wyd. I, Cedewu, Warszawa.
- Grabiński, K., 2010, *Wycena i jej aktualizacja w warunkach kryzysu gospodarczego*, w: Micherda, B. (red.), *Rachunkowość wobec kryzysu gospodarczego*, Difin, Warszawa.
- Hajduk, Z., 2011, *Ogólna metodologia nauk*, Wydawnictwo KUL, Lublin.
- International Monetary Fund, 2008, *Global Financial Stability Report: Financial Stress and Deleveraging – Macrofinancial Implications and Policy*.
- Karmańska, A., 2009, *Wartość ekonomiczna w systemie informacyjnym rachunkowości finansowej*, Difin, Warszawa.
- Kutera, M., Surdykowska, S.T., 2009, *Kryzysy gospodarcze a wiarygodność sprawozdań finansowych*, Difin, Warszawa.
- Lefebvre, R., Simonova, E., Scarlat, M., 2009, *Fair Value Accounting: the Road to Be Most Travelled*, Issue in Focus, Certified General Accountants Association of Canada, Ontario.

- Micherda, B., 2012, *Wybrane aspekty ewolucji rachunkowości*, w: . Micherda, B. (red.), *Kierunki ewolucji sprawozdawczości i rewizji finansowej*, Difin, Warszawa.
- Pęciak, R., 2011, *Subiektywizacja teorii ekonomii*, w: Zagóra-Jonszty, U. (red.), *Marginalizm zachodni*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice.
- Popper, K.R., 2002, *Logika odkrycia naukowego*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa.
- Samelak, J., 2013, *Zintegrowane sprawozdanie przedsiębiorstwa społecznie odpowiedzialnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań.
- Samelak, J., 2011, *Kierunki zmian współczesnej sprawozdawczości finansowej*, w: Grabusewicz, W., Samelak, J. (red.), *Kierunki zmian we współczesnej rachunkowości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań.
- Stępień, K., 2012, *Sprawozdanie z sytuacji finansowej (bilans) w świetle obecnych regulacji*, w: Micherda, B. (red.), *Kierunki ewolucji sprawozdawczości i rewizji finansowej*, Difin, Warszawa.
- Stuebs Jr., M.T., Thomas, C.W., 2011, *Principles-based Accounting: the Case for Principled Judgment*, w: Jeffrey, C. (ed.), *Research on Professional Responsibility and Ethics in Accounting*, vol. 15, Emerald Group Publishing Limited, Bingley.
- Sunder, S., 2002, *Accounting: Continuity and Transition*, w: Previts Gary, J. (ed.), *Research in Accounting Regulation*, 14 , 229–243, Elsevier Science, Oxford.
- Surdykowska, S.T., 2012, *Ryzyko finansowe w środowisku globalnej gospodarki. Kulisy najbardziej spektakularnych afer finansowych ostatnich lat*, Difin, Warszawa.
- Ustawa z dnia 29 września 1994 roku o rachunkowości (Dz.U. 2009, nr 152, poz. 1223 ze zm.).